

ГОЧО ГОЧЕВ

ПОБЕДА НА РЕАЛИЗМА

През декември миналата година нашата страна чествува стогодишнината на родния театър. В столицата тая бележита годишнина можеше да бъде ознаменувана навярно и по-тържествено, да видим от сцената в скъпи за всички ни образи най-изтъкнатите представители на съвременния ни театър. Бяха дошли толкова много чужденци, видни театрални дейци на своите страни! Високата оценка, която те дадоха на това бележито столетие, заслужаваше малко по-друг юбилей. В юбилейната постановка на „Иванко“, с изключение на П. Герганова, не бяха използвани най-големите наши артисти. А празникът задължава към такъв подбор. . . Навярно текущите грижи на театралното всекидневие, когато всеки е зает повече със себе си, неволно подцениха тържеството. . . Но понякога огорчението е спътник и на най-светлите ни дни.

Всичко това, разбира се, не може да помрачи в съзнанието на народа уважението към делото на българския театър. Българският народ тачи делото на своя театър, който в продължение на много десетилетия буди у него най-светли мисли и чувства. Обича народът своя театър, защото бе спътник в неволите и радостите му. . . защото в най-мрачните години на фашизма не искаше да предаде своите борчески идеали.

★

Петвековното робство забави нашето обществено и културно развитие. Веригите на феодалния гнет, на безправията не позволиха пълното разгръщане творческите сили на народа. Само в народната песен и танци, в изкуството на резбарите и майсторите-зидари народът ни показва една част от своя творчески гений. . .

Но идва българското Възраждане. Това са години на бурен подем не само на ико-

номическия и обществено-политическия живот, но и на националната ни култура. Още първите нейни прояви имат подчертано обществено-революционно съдържание, свързани са с великата идея за освобождение на народа.

Зората на българския възрожденски театър не блести с гения на Ботевата лирика, с реалистичната дарба на Каравеловата белетристика и публицистика. . . Преди сто години това изкуство беше в пелените си, — съвсем сурово, примитивно, не почувствувало благотворното влияние на едно специално образование. Освен това театралното изкуство иска своя специална техника, сграда, други удобства. . . Но всички тия и много други сериозни препятствия, свързани с най-ранното развитие на българския театър, не му попречиха още в първите дни той да стане сериозна обществена сила, да намери своето достойно място в политическото и художествено възпитание на своя народ. . . Зажаднялата за честно, пламенно слово народна душа, характерът на самото изкуство — непосредствено и силно, защото е изкуство на живия човек — актьора, ентусиазмът на първите пионери, всичко това определя голямата идейно-естетическа роля на възрожденския ни театър. Той влиза в бита на народа като една необходимост. Вдъхновени от неговото слово, младежите почват да леят куршуми в къщите на родолюбците, скрити от погледа на онбашията, от шпионските очи и уши. Наивитетът в изразните средства на първия театър не му пречи да възпламенява душата на роба. Този наивитет е бил закономерност за първите стъпки на едно ранно развитие. Но на културата на първите пионери, на Пишурката, Добри Войникова, Сава Доброплодни биха могли да завидят немалко съвременни наши театрални дейци!

Идва Освобождението, после бурни политически борби, нещастни войни и кървави въстания — до окончателната победа над силите на мракобесието. . . През тия десетилетия, наситени с атмосферата на горещи политически страсти, в българския театър се води постоянна борба между реалистичните демократични тенденции и антинародните, упадъчните. . . Пътят на българския театър през тия десетилетия е път стръмен, противоречив и героичен. Той отразява неспокойния дух на общественото ни развитие, острите противоречия в обществените, морални и естетически възгледи на обществото. . .

Всеки по-значителен период от време поставя на пътя на нашия театър неизбежни, най-разнообразни трудности — от безогледната цензура, репертоарната безпътица и модернистичните увлечения на някои режисьори до материалната несигурност за утрешния ден, до страданията на едно тежко съществуване. Би било наивно да сметнем, че буржоазната държава, особено в периода на фашистката диктатура, би позволила на театъра да бъде винаги глашатай на революционните идеи, да подкопава от своята сцена устоите на господстващата класа. . . Би било също така наивно да сметнем, че трудностите за развитието на театъра идват само и пряко от властта, че идейно-естетическите принципи на буржоазията не се споделят и от някои театрални дейци. Такова отношение би означавало да откъснем идеологията от нейните конкретни носители в различните сектори на културата и изкуствата. Историята няма да отмени пакостната роля на ония театрални дейци, които съзнателно водеха театъра по друмища, чужди на неговото предназначение, искаха да отклонят вниманието на трудовете хора от първите боеве с експлоататорите. В театъра като в огледало се отразяват обществените настроения. Но тая всеизвестна истина не ни задължава механически и примитивно да пренасяме в театралните явления законите на класовата борба. Историкът, който по-задълбочено и по-подробно ще разгледа сложния и противоречив живот на българския театър, не може да не обърне внимание на своеобразния характер на редица театрални прояви, на особените причини, които определят едно или друго театрално явление. . .

Така, би било резултат на примитивно вулгаризаторски подход, ако поставим под един и същ знаменател всички формалистични увлечения на режисьорите, ако изтъкнем едни и същи мотиви за тия явления. Това би означавало да поставим знак на равенство дори в субективните намерения на един Гео Милев и на най-упоритите привърженици на реакционното изкуство у нас.

Непосредствено след Европейската война Гео Милев бе увлечен от модернизма, той и като режисьор плати данък на някои упадъчни течения в изкуството. Но в своите антиреалистични театрални постановки Гео Милев искаше да изрази своя бунт против сковаващите (според него) форми на натуралистичното изкуство. Чрез сценични решения, чужди на реализма, Гео Милев и някои други прогресивни творци смятаха, че служат на революционните идеи, на напредъка. Цялата художествена и политическа дейност на тоя голям наш писател и театрал говори за една честна творческа натура. . .

Съвсем други са случаите с постановките на ония режисьори, които **съзнателно** искаха да служат на буржоазната идеология. . . Едни режисьори подбираха пиеси явно реакционни, в съдържанието на които можеха най-пълно да осъществят своите погрешни художествени схващания. Други правеха своите опити и в съдържателните, смислени творби. А често пъти, и това е една от типичните особености за нашия театър, възгледите и на едните, и на другите срещаха сериозна съпротива в реалистичната практика на актьорите. В немалко постановки виждаме очебийното противоречие между погрешния замисъл на режисьора (за него можем да съдим от декоративното оформление, от някои страни мизансцени, чужди на логиката на психическия живот, от намесата на самоцелни ефекти и пр.) и правдивия, естествен органичен живот на артистите.

Противоречивият път на българския театър, тежката борба на реализма с всички чужди нему прояви още по-ясно се откроява, когато се поровим в театралните протоколи от миналото и се запознаем с репертоара на нашите драматически театри. В репертоара най-пълно се открояват идейно-политическите и естетическите разбирания на една или друга среда, на управляващата класа и на силите, които ѝ противодействуват, най-силно се чувствува постоянната борба между прогресивните и упадъчни тенденции. Наистина в подбора на едни или други пиеси често пъти се намесват и финансовите затруднения, някои кадрови проблеми и пр. Нерядко поради малките и неподготвени театрални състави, поради невъзможността да се направят костюми и декори за сложните класически пиеси и особено поради извънредно недостатъчното време за подготовка на една пиеса, прогресивните театрални дейци бяха принудени да играят и мелодраматични произведения, леки фарсове, произведения обикновено с малко действащи лица, с една обстановка. . .

Тия само няколко примера говорят колко внимателно трябва да пристъпваме

при изследването на театралния ни живот.

Без да навлизаме в специално проучване на тия въпроси, ние трябва да отбележим най-характерната особеност в нашето стогодишно театрално развитие: в борбата на двете тенденции, които най-ясно личат в репертоарната политика, побеждава реализмът. . . На българска сцена са играни немалко блудкави, безсъдържателни пиеси, пиеси или с леко сензационно съдържание, или с подчертано шовинистични настроения. Немалко автори имат претенциите на социални писатели, но в разрешаването на социалната проблематика те проявяват или непростим наивитет, или съзнателно изопачават живота. „Кондукторката на спалните вагони“, „Златният кинжал“, „От Дунав до Бяло море“ — са една съвсем малка част от тая немалка поредица от безидеен репертоар.

Но на наша сцена се играят всички безсмъртни творби, които е създала старогръцката, западноевропейската, руската и нашата българска класическа драматургия! И театралната история, когато изследва противоречивия път на родното изкуство, без колебание подчертава победата на реализма. Лошият вкус, слабите пиеси в репертоара, колебанията в метода — от формалистичните увлечения до примитивния натурализъм, всички тия явления съществуват в столетния живот на българския театър. Те забавят неговото развитие, смущават ясения му път. Но споменът от въздействието на безсъдържателните блудкави драми и на претенциозните формалистични постановки се стапя в огромното въздействие на реалистичната драматургия, на нейните велики непресъхващи идеи, на нейните живи, неповторими образи. Обилната светлина, която излъчва голямото изкуство, прогонва мъглата на застоя, на упадъка. . . Историята на българския театър е съзиждана не от авторите на леките повърхностни произведения, а от Шекспир и Островски, от Ибсен и Молиер, от Гогол и Лопе де Вега, от Шилер и Горки, от Хауптман и Чехов, Шоу и Толстой, Голдони и Грибоедов, Вишневски, от Вазов, Страшимиров, Яворов, Тодоров, Костов, от съвременните наши драматурзи Орлин Василев, Камен Зидаров, Кр. Кюлявков. . . Творчеството на писателите-реалисти намери в лицето на българските сценични майстори своята проникновена художествена изява. Хамлет, Карл Моор и Хлестаков на Васил Кирков; Нора и Вела на Будевска, Кориолан и кралят от „Хамлет“ на Огнянов; Големанов и Буличов на Сарафов; Левшин на Стоян Бъчваров; Катюша Маслова на Златина Недева, както десетките образи, създадени от най-изтъкнатите наши съвременни актьори, оставят дълбока диря

в народното съзнание. Тя определя пътя на българския театър, тя създава неговата история.

Богатите реалистични сценични проявления, белег за безсмъртието на творческия народен дух, въодушевяват и окрилят народа в дни на изпитание. Театърът говори на хилядите зрители значителни, съкровени мисли, сочи му истината на живота, води го по светлите друмища на хуманизма и правдата. Той помага на народа да открие своите истински приятели и врагове.

Можем да си представим как в годините на груби партизански борби и корупция е рушил устоите на буржоазната държава Костовият Големанов, обогатен от комедийната дарба и остро сатирично жило на реалиста Сарафов! Или Гоголевият Ревизор, Молиеровите Скъперник и Тартюф — какъв жив отклик са намирали в съзнанието на зрителя! Малко ли наши градоначалници, Харпагоновци и Тартюфовци видя народът в прочутите гоголеви и молиерови герои?

На сцената е тъмното и далечно руско царство с неговите подкупни чиновници, жестоки самозабравили се властници, жалки угодници и мръсни доносчици, а мисълта на зрителя е в неговото отечество, в България, при „родните“ градоначалници и шефове на богоугодни заведения. . . В това време на тежки борби и изпитания — на „безмилостната дърварска секира“ театърът сякаш събира и наново пръска сред хилядите зрители народния гняв и мъка, страстната ирония, протест и въодушевление. . . „Ще си ида, Полина, ти сега можеш да идеш при майка си; аз няма да те задържам. Сега аз вече няма да изменя на себе си! Ако съдбата ме доведе до там, че бъда принуден да ям само чер хляб — ще го ям! Никакви облаги няма да ме съблазняват, не! Аз искам да си запазя правото да гледам всекиго в очите, без да изпитвам срам или угризение на съвестта, да чета и да гледам комедии и сатири за подкупни чиновници и да се смея с чисто сърце, с истински смях. . . И ако целият ми живот трябва да премине само в труд и бедност, и това ще приема, без да страдам. . . Само една утеха ще моля бога да ми даде, само една награда ще искам. Каква мислите? Искам да доживея до това време, когаго продажниците ще се боят повече от обществения, отколкото от углавния съд!“

Протестът на Жадов от извънредно популярната и любима за публиката „Доходно място“ на Островски е звучал от родната сцена като протест на будната и горда българска младеж, която не искаше да продаде честта си за „тлъстото кокалче“. Такава жива трибуна бе българският теа-

тър, така крилатото му и пламенно слово разгоря буйни огънове в народната душа...

Може наистина да се съжалява, че не по вина на своите дейци нашият театър не може да покаже със страстта и художествената изразителност, характерна за критиката на стария свят, ония нови обществени сили, които в самата действителност вече копаеха гроба на буржоазията. Наистина след 30-те години на века, години на политически и духовен кипнеж, родният театър с постановките на „Луната в ляво“, „Квадратурата на кръга“, „Бялата смърт“, „Платон Кречет“ разкри пред зрителя светли страници от живота на съветската страна. Представленията на тия пиеси се превръщаха в бурни манифестации на социалистическите идеали, поддържаха духа на пролетариата. Постановката, особено на „Платон Кречет“ вбеси буржоазията. Тя изсипа срамни хули срещу спонтанния отклик на публиката, защото не можеше да отправи ни една сериозна логическа бележка към дълбокохуманната драма на Корнейчук.

Но тия пиеси, представления, които полицията често пъти беше забранявала, бяха съвсем недостатъчни, за да задоволят непреодолимото желание на трудовете хора за революционен съвременен репертоар. . . На лириката като че ли бе по-леко да премине през иглените уши на цензурата. Властта много повече се боеше от въздействието на театъра. Докато в лириката в тия години на революционни вълнения творяха поети като Димитър Полянов, Христо Смирненски, Гео Милев, Хр. Ясенов, Н. Вапцаров, Н. Хрелков, Хр. Радевски, Кр. Пенев, мъжествени и даровити певци на българския пролетариат, драматургията ни от това време не може да създаде образа на ония достойни синове на работническата класа, които вече творяха новата история, подготвяха делото на Девети септември. . . Липсата обаче на български пиеси с подчертао революционно съдържание не затъмнява

огромната прогресивна роля на българския театър, не намалява големия му дял за победата на народното дело. . . Десетки години наред българският театър произнасяше своята безпощадна присъда над стария свят.

Тая самоотвержена борба на българския театър за тържеството на хуманизма, за победата на светлите сили над мракобесието бе справедливо възнаградена. Девети септември създаде ония условия, които позволиха да се обогатят и доразвият демократичните реалистични традиции на нашия театър. . . Нашият театър вече има възможността да бъде напълно със своя народ, да стои като буден страж на неговите интереси.

Ние сме длъжни да дадем от сцената на преобразяващите света комунистически идеи оная благородна етика на съдържанието и художествена изразителност на формата, към които ни задължават народностните традиции в миналото. . .

Нашият театър е в безсъмнен подем. Този подем има своите дълбоки причини в тържеството на новия живот. Това задължава всички работници на театралния фронт да бъдат на поста си не със служебно, чиновническо, понякога малодушно съзнание за отговорността на своята роля, а с чувството на народни учители и възпитатели. . .

Пътят на театъра днес не е посипан с тръни и бодили, както в миналото. Но той не е и съвсем гладък и безметежен. Никога пътят на истинското изкуство няма да бъде обсипан само с ароматни цветя. И когато се появят наново тръни и бодили, артистът и писателят-драматург не бива да губи кураж, да се връща назад. Той трябва да помни че е следовник на Войников и Ботев, на Вазов, Страшимиров, на Васил Кирков, Будевска и Гено Киров. Следовник и на ония безименни творци, които в най-тежките дни носеха високо факела на светлината.